
Horbacze

Bylo mu pouhých osmdvacet let, když dokázal uměle syntetizovat kyselinu močovou. Stal zakladatelem české biochemie, napomohl rozvoji vodovodního potrubí v Česku a zkoumal, jak vyrábět cukr ze dřeva, což se mu mimochodem podařilo. Jan Ivan Horbaczewski je ovšem také symbolem toho, že věda nezná hranice a že akademici mají často velmi blízko k politice.

Málokdy se sejde tolik styčných bodů spojených s jedinou osobností. Dnes se to podařilo na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy, kde proběhl seminář o vůbec prvním ukrajinském ministru zdravotnictví a poté křest jeho knihy, přímo v místě, kde Jan Ivan Horbaczewski působil a přednášel. Zúčastnili se ho jak ukrajinský velvyslanec Jevhen Perebyjnis, který se stejně jako Horbaczewski narodil v Ternopilské oblasti Ukrajiny, tak rektor Univerzity Karlovy Tomáš Zima a děkan 1. lékařské fakulty Aleksi Šedo. Jan Ivan Horbaczewski byl totiž jejich předchůdcem, také coby rektor Univerzity Karlovy a dvojnásobný děkan lékařské fakulty.

„Navíc se mu nedá upřít, že je vlastně zakladatelem české lékařské chemie a jeho tehdejší učebnice z let 1904 až 1908 byla vzorem pro další učebnice ještě mnohá léta poté. Letos se ji nakladatelství Karolinum podařilo vydat po více než sto letech v celém čtyřsvazkovém vydání podruhé,“ řekl vedoucí Ústavu lékařské biochemie a laboratorní diagnostiky profesor Stanislav Štípek.

Právě ten je – spolu s Tomášem Zimou – strážcem odkazu profesora Horbaczewského v Česku. „U obou je jejich vazba na biochemii bytostně známa. Co mě však upoutalo na této osobnosti a poutá dodnes, je fakt, že reprezentuje internacionalizaci ve vědě. Často o ní mluvíme, ale nejde o žádnou novinku spjatou s Evropskou unií. On se narodil na Ukrajině, studoval ve Vídni a pak pracoval od svých čtyřiašedesáti let v Praze po dlouhá léta,“ upozornil děkan 1. LF UK Aleksi Šedo.

„Jeho přesah do dalších oblastí života mimo vědu je velký, pohyboval se totiž zcela běžně v politických kruzích a angažoval se v politice, a to se ctí. I tam, kde se mohl obávat budoucích následků pro svou osobu,“ dodal. Jde o narážku na to, že Horbaczewski byl zastáncem rakouského mocnářství. Stal se mimo jiné také prvním ministrem zdravotnictví na Ukrajině.

Učil Čechy vařit výživnou polévku z lišejníků

O Horbaczewském poutavě promluvil ve své přednášce i rektor Tomáš Zima: „On zasáhl do celé řady oblastí biochemie. Začínal přitom na fyziologickém ústavu, ale později ho oslovila chemie a biochemie. Věnoval se mimo jiné výživě, třeba tím, jak štěpit jinak nestravitelný elastin na stravitelné části. Zajímala ho také nutriční hodnota potravin, například lišejníků. Musíme si uvědomit, že byla válka, a on přišel na to, že i z lišejníků se dá udělat nutričně bohatá polévka.“

Horbaczewski se však pokusil i o výrobu cukru ze dřeva, a to ze stejných důvodů – přemýšlel o tom, jak přispět k lepší výživě obyvatelstva vyhladovělého válkou. „Ukázalo se, že to lze udělat, ale jen za působení velmi silných kyselin, například kyseliny sírové, v koncentracích až sedmdesát procent, a není to tudíž moc ekonomické. Nicméně zasáhl rovněž do toxikologie. Jedna z jeho prací je věnována tomu, jak vyloučit olovo z těla. Poukazoval na fakt, že olověné vodovodní trubky jsou zdraví škodlivé. I proto se zasloužil o vybudování vodovodní sítě v Česku a zaváděl u nás správná hygienická opatření pro vodovodní potrubí,“ vyjmenovával chemikovy úspěchy Zima. K nejslavnější práci Horbaczewského ovšem patří syntéza kyseliny močové a na popis této práce mu stačilo pouhých šestačtyřicet řádků.

Jeho první vědecké práce vznikaly ještě ve Vídni, například zmíněná syntéza kyseliny močové, ale další už jsou v češtině. V roce 1885 už česky popsal, jak v lidském organismu vzniká kreatin. „Některé pokusy přitom tehdy dělali vědci sami na sobě. To by mě zajímalo, co by na to řekly etické komise, kdybychom něco podobného zkusili nyní my, po sto padesáti letech,“ pobavil publikum rektor Zima.

V rodném domě zakladatele české lékařské chemie v městě Zarubynci na Ukrajině je nyní muzeum. Pohřben je však v Praze na hřbitově Šárka – právě tam k jeho hrobu položil rektor Univerzity Karlovy při příležitosti vzpomínkové akce věnec.

Autor: Lenka Petrášová

Foto: Michal Novotný,